

Garborgåsen sett frå Mauland, Foto: Tønnes T. Kverneland

Bilde side 55: Ingebret Fosse. Foto: E. Jensen Stavang
* Fotosamlinga, Time Folkebibliotek

Arne Garborg i kjennskap og vennskap med folk frå Hognestadkrinsen

HERBORG KVERNELAND

I dette kåseriet tek Herborg Kverneland oss med på ein tur til Arne Garborg sine heimtrakter på Jæren og lar oss møta venner og kjende han hadde i Hognestadkrinsen. Kåseriet vart opphavleg presentert i Garborgåret 2001. Her i årboka kjem det litt omarbeidd og illustrert. Gjennom desse karane frå Hognestadkrinsen let Herborg Kverneland oss møta engasjerte, kunnskapsrike menneske som hadde sitt virke både lokalt og nasjonalt, i tida før og etter 1905. Herborg Kverneland er sjølv oppvaksen på Hognestad. Den eldste av «Hognestadkarane», Eivind, var morfar hennar. Ho er oppteken av Arne Garborg som diktar og menneske, og har også som kunstnar late seg inspirera av diktinga hans.

25. januar 2001 var det 150 år sidan Arne Garborg vart fødd. Jubileet vart ettertrykkeleg markert kringom i landet. På Jæren var det sterk vilje til å heidra den store dikteren herifrå. Dette kom til uttrykk i ei mengd tilstellingar og aktivitetar gjennom heile jubileumsåret. Naturleg nok var det Garborg sin fødekommune, Time, som sto for gjæv hovudmarkering som kongeparet vårt kasta ein ekstra glans over. Alt i alt kan ein seia at der var eit vidt og rikt engasjement til glede for alle aldersgrupper. I Hognestadkrinsen bad dei inn til Garborgkveld på skulen ein februarkveld 2001. Som utflytt Hognest'-ongje med sterk interesse for Arne Garborg, vart eg beden om å ta del i programmet. Det gjorde eg i form av dette kåseriet.

Dei personane eg fann det naturleg å plukka ut, var spreidde ganske vidt slik kringsgrensene gjeld i dag, og

Arne Garborg og Torkell Mauland, * Herborg Kverneland.

frå den eldste til den yngste var der ein alderskilnad på 27 år.

Namna på dei utvalde gutane eller mennene mine, er Ingebret Fosse, Torkell Mauland, Jon Line, «Pitter i Skarabakken», og så dei tre Hognestadbrørne Eivind, Peder og Hans. Det som knyter desse til 150-årsjubilanten Arne Garborg, er kjennskap mellom foreldregenerasjonane, elev/ lærarforhold, vennskap og gran-

Petter Kristiansen Haugland, * Tore Kolstø.

neskap frå tidleg barndom og ungdom,- og i deira vaksne alder, sterke felles interesser innan samfunnsdebatt og kulturarbeid i vid forstand.

Det fell så lett å tenkja seg at ein kapasitet som Garborg betydde mykje for *dei*, men eg vil sterkt understreka at dei alle på si side representerte viktige verdiar, ressursar og inspirasjonar i diktaren sitt liv. Det kjem tydeleg fram i skriftlege kjelder og i hans forfat-

Eivind Hognestad, foto fra Stortingsperioden i 1905. * Herborg Kverneland.

tarskap, som t.d. Knudaheibrev.

Med dette faktum i bakhand skal vi ta oss tid til å sjå litt nærare på kvar enkelt av dei. Eg bestemte meg for ein rask biltur for å oppsøkje fødestadene til mine utvalde menn og minnast dei. Sogesus og tankespinn var fylgjesveinar på turen.

Ein grå søndagsettermiddag 28. januar 2001 dikta eg meg eit tankebilete 150 år bakover i tid. Vår lille

Biskop Peter Hognestad, * Herborg Kverneland.

diktarspire, «Aadne 'ans Eivind», er tre dagar gammal. I varme ullkvitlar ligg han, «blinkar og blundar» i si unge mors armkrok, og den nybakte faren, Eivind Garborg, ser på Ane Oline og deira førstefødde son, og han er bøsen og glad.

Med dette synet inni meg, svinga eg ut frå Bryne. Der husmannsplassen Træe frå ca. 1780 ter seg fram så kjenneleg, tek eg av riksvegen til Line. På denne

Hans Hognestad, * Herborg Kverneland.

Jon Line, * Fotosamlinga, Time folkebibliotek.

garden var det Jon Line vart fødd 1862. Træ-huset ligg der som ein gammal draum på sin litle hod'l, og høyrer til garden der Johanne Marie og Tor Aase bur i dag. I sitt hageanlegg har dei eit magalaust hydna; den kjende Jo-steid'n, som med sin inskripsjon er eit handfast minne etter Jon Line, bonden, læraren, bladmannen og diktaren. Han var 11 år yngre enn Arne Garborg, og med mange felles trekk: gåverik odelsgut,

i sitt skrivande engasjement radikal nynorsk- og venstremann. Som journalist i Stavanger, seinare Oslo, var han framgangsrik og høgt verdsett. I motsetnad til Arne Garborg, valde Jon Line å venda heim og overta farsgarden. Skriva heldt han fram med, men fekk røynta som så mange, at det ikkje er lett å kløyva seg!

I 1892, då Arne Garborg budde på Ut-Salte og skreiv «Fred», vart dei to kjende og utvikla eit vennskap som

Træe på Line, foto: Tønnes T. Kverneland.

varde livet ut.

I minnenotat etter Jon Line får ein små glytt inn i møta mellom dei to; seriøs diskusjon og samtale krydra med avslappande turar i lynghei og langs strand, lauging i sjøen, vennskapeleg slåsting, eller ryggtak som dei kalla det. Dei elska musikk og var begge habile felespelarar. På sine mange turar fann dei hugnad og inspirasjon i å sjå innom Pitter i Skarabakken (1843–

1908). Denne garden som Pitter dreiv så godt, ligg på Nedre Haugland. Petter Kristiansen Haugland, som Pitter var døypt, hadde i sin ungdom tent hos Eivind Garborg. Pitter hadde så *god lund*, han var begava med ein uvanleg vakker og melodiøs songrøyst som han gledde omgjevnadene med i arbeid og fest. Dertil var han velkjend i dei gamle jærske folketonane og når forfattarvennene Garborg og Line såg innom, inspi-

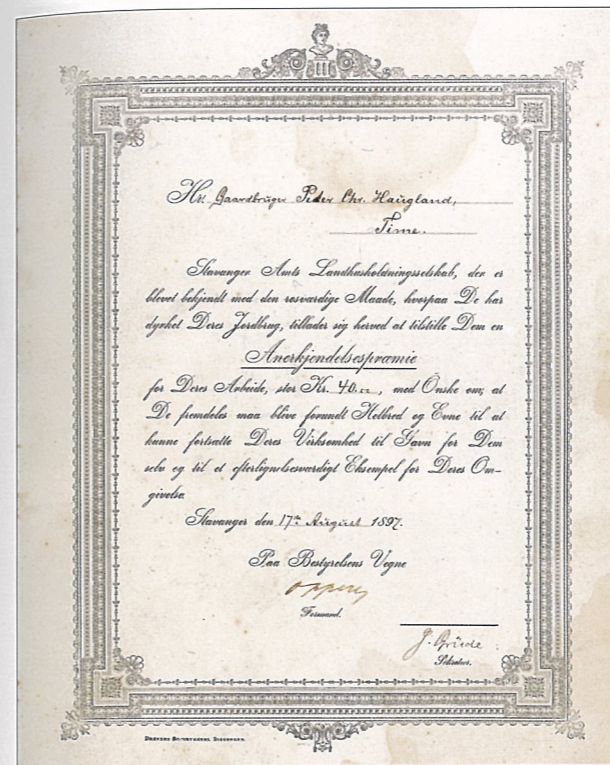
Tunet på Skarabakken omlag 1910, * Tore Kolstø.

rente disse tre einannan, med song og felespel gav dei seg på musikalsk vandring på attgrodde stigar.

I 1994 ga Time Mållag ut heftet «han Aadne og eg» i lag med kulturkontoret i kommunen. Heftet, redigert av Asgjerd Taksdal, inneheld nedteikningar om Jon Line sine møte med forfattarvennen Garborg. Eg

har lyst til å nemna Jon Line sin så og seia sjølvbiografiske song, «Mi gamle å», som gjennom Sigmund Aanestads fine og vemodige melodi har fått sitt hjarterom hjå oss og på den spesielle måten kasta ein ekstra glans over Jon Line sitt minne.

Og den gamle åno blinka til meg av og til då eg var på veg frå Line, over Haugland mot Mauland, og der

Diplom som Petter Kristiansen Haugland mottok i 1897 for veldrive gardsbruk, * Tore Kolstø.

stansa eg på siste gard før Garborg. Herfrå kom ein annan av dei utvalde mennene mine, Torkell Mauland (1848–1923). Dei gamle husa er rivne, men eit gildt minne i seg sjølv, er at folk frå den gamle ætta framleis driv garden, noko som vert understreka av namna på nåverande og førre eigar, Torstein og Torkjell. Herifrå er det eit staseleg utsyn mot Garborgåsen.

Arne Garborg skriv om foreldra til Torkell Mauland

at;

«dei høyrer med til dei grannefolki som frå barne- og ungdoms-år stend meg klårast og mest hugsamt i minnet. Og so hadde dei ein son som med tidi skulle gjera meg særskilt godt kjend på Mauland»¹⁾

Desse to møttest på omgangsskulen då Torkell Mauland glei inn i «dei store» sine rekkjer og Arne Garborg var førsteklassing. «Når ingen annan kunne det læraren spurde om, vende han seg til Torkell, og svar fekk han».²⁾

Så vidt konfirmert vart Mauland lærar i heimbygda og Arne dermed hans elev.

Den veksande norskdomsrørsla, med stoltheit over eigen sed og skikk, eige mål, eiga historie, fekk ein overlag viktig talsmann i Torkell Mauland. Ein tilhøyrar og vidareformidlar i stort format fann han så visst i Arne Garborg.

I midten av 1860-åra gjekk Mauland på lærarskulen på Holt – ein kortare periode også samstundes med sin tidlegare elev, Arne Garborg. Så skildest vegane deira ei tid, då Mauland virka som lærar, først i Stavanger, sidan i Ryfylke Amtsskule. Det var i desse åra han for alvor tok fatt i det som vart hans viktigaste livsverk: Folkeminnegransking og -samling.

Han flytte fleire gonger i sitt virke som lærar og klokkar, arbeidde også i Riksarkivet i Oslo, med gransking og omsetjingsarbeid. Då han i 1912 flytte til Asker, vart han igjen, etter mange år sambygding med Arne Garborg, som då hadde busett seg på Labråten. Ved Torkell Maulands død i 1923, var det den aldrande venen og sambygdingen Arne Garborg som skreiv

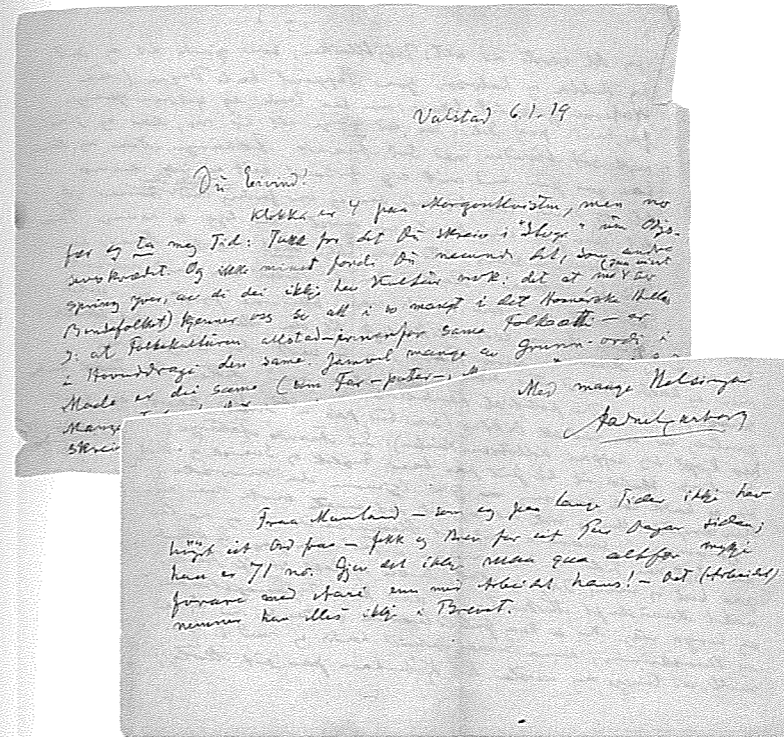

Tunet på Mauland omlag 1920. Huset er frå 1845, løa er bygd 1911/1912, *Torkel Mauland.

vakre minneord der han rosa Maulands gjæve arbeid i barne- og ungdomsskule og framfor alt det han kallar hans fedrelandsverk, granskarverket! K.K. Kleppes foto av dei to frå Jæren folkehøgskule i 1909 syner ulikskap i ytre framtoning, men begge var store åndshovdingar!

Frå Mauland styrer eg forbi Garborg-gardane og opp

til Fosse, der Ingebret Fosse levde sitt korte, intense liv frå 1841 til 1883. Fosse var ein skulemann langt føre si tid og vert rekna blant pionerane for folkeboksamlingane i Noreg. Frå skulen hans på Line bar alle mine utvalde med seg kunnskap og verdfull påverknad frå ein skatta skulemeister. Av eigen sparsommelege gasje oppretta Ingebret Fosse eit lite skulebibliotek i 1865,

Faksimile av brev frå Arne Garborg til Eivind Hognestad 6.1.1919, * Herborg Kverneland. Brevet illustrerer godt kontakten både med Eivind Hognestad og Torkell Mauland.

kanskje det første i landet i sitt slag.

I Alf Næsheim's bok «I god-drøs», kan me lesa den rørande historia om den «bogsjuge litle Aadne 'ans Eivind» som hasta over markene frå Garborg til Fosse for å låna bøker frå Ingebret sitt hemmelege bibliotek. Heime kunne han gøyma dei og tjuvlesa dei «frå dju-pet av den blåa kisto hennar mor». Dei gamle husa frå

Valstad 6.1.19

Du Eivind!

Klokka er 4 paa Morgonkvisten, men no fær eg ta meg tid: Takk for det Du skreiv i «Stvgr.» um Odysseskvædet. Og ikke minst fordi du nemnde det, som andre spring yver, av di dei ikkje har Kultur nok: det at me (saa visst av Bondefolket) kjenner oss so att i mangt i det Homérske Hellas dvs. at Folkekulturen allstad – inn-anfor same Folkeætti – er i Hovuddragi den same. Jamvel mange av Grunn-ordi i Maale er dei same (som Far – pater-, Mor – mater-, o.s.f.) Mange Takk! Det var i det heile godt og gildt, det du skreiv, um ikkje norskt i Formi nettopp.

...

Med mange Helsingar
Aadne Garborg

Fraa Mauland – som eg paa lange tider ikkje hev høyrte eit Ord fraa – fekk eg Brev for eit Par dagar sidan; han er 71 no. Gjev det ikkje maa gaa altfor mykje forare med Aari enn med Arbeidet hans! Det (Arbeidet) nemner han elles ikkje i Brevet.

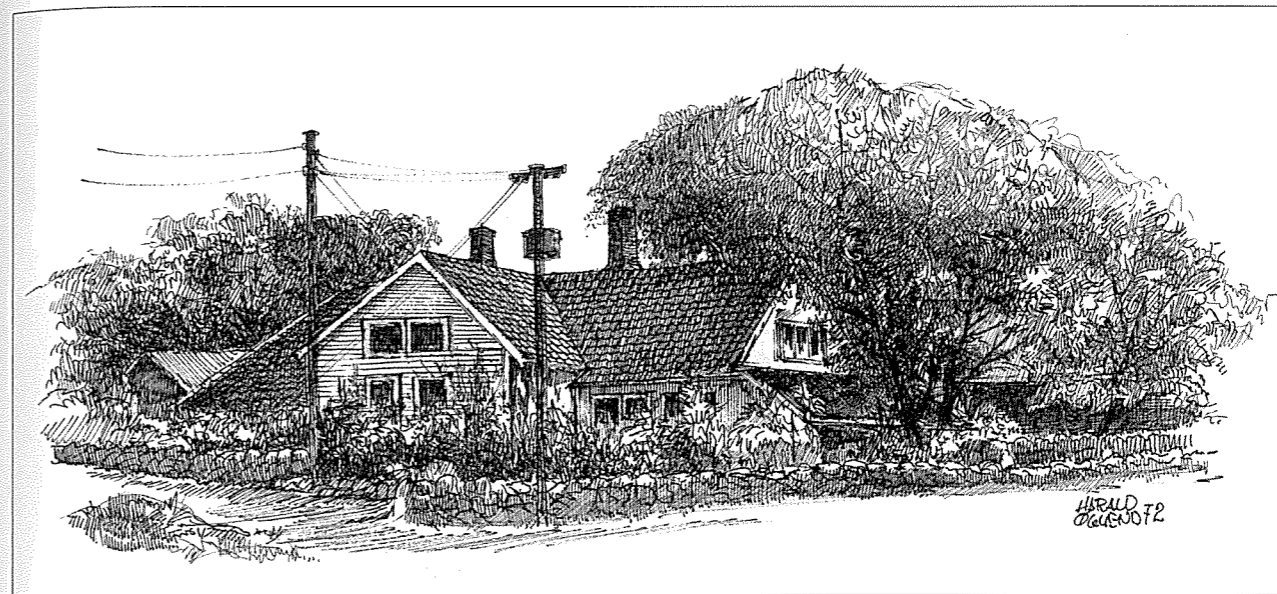

Tunet på Fosse, *Fotosamlinga, Time Folkebibliotek.

Ingebret si tid vart rivne i 1990-åra.

Frå Fosse gjekk ferda mi over den gamle åno til Hognestad der mine tre siste utvalde menn, Hognestadkarane, leika som smågutar i 1870–80-åra. Den gamle Hognestadgarden «der heima» er naturlegvis den eg kjenner best til, i og med at mor mi kom derfrå, og at eg sjølv vaks opp på Ersbakken like attmed. Hei-

mahuset frå 1832 står der det sto då Eivind Garborg (f. 1822) vitja min oldefar Hans (f. 1832) og oldemor Tabitha. Dit kom Arne Garborg på vitjing gjennom fleire tiår fram til sin død. Garden er framleis i slekta. Ådne Hognestad, soneson av Eivind, bur i huset som er 16 år eldre enn Garborgheimen. Dei låge, gamle stovene har vore vitne til så mangt: den levande sam-

Tunet på Hognestad, ill. av Harald Øglænd 1972.

talen, kvasse diskusjonen, brusande song og musikk frå orgel og strenginstrument. Folk som budde der var djupt religiøse, men med ei lysare og lettare form for trusliv enn det som rådde på Garborg. Det er tankevekkjande at Eivind Garborg på slutten av livet sitt bad sin gamle ven, Hans Hognestad, om å ha omtanke for sonen sin, 'an Aadne.

Hans og Tabitha hadde 5 born, derav tre søner. Det er desse Arne Garborg nemner som «*Hognestadkarane*». ³⁾

Den eldste var morfar Eivind (1863–1937). Han var bonde, lokalpolitikar, skribent, habil songar og musikkar, i det meste sjølvlærd. Som stortingsmann for

Moderate venstre, sat han på Stortinget frå 1903 til 1909. Dette var avgjerande lagnadsår for landet vårt og verd å tenkja på når vi markerer 100-årsjubileum for unionsoppløysinga i 1905. Av di han budde på garden og var nærast diktaren i alder, vart Eivind den av brørne som fekk nærast vennskap til Garborg; brevbyttet dei imellom vitnar om det. Dei to andre fekk god teoretisk utdanning for si tid. Den nest eldste, Peder (1866–1919) eller Peter, vart bisp i Bjørgvin og fyrste bisp i Noreg som heldt ei preik på nynorsk. Det utløyste langvarig strid og rabalder. Han var med i arbeidet for fyrste nynorske bibel og salmebok, forfatta ei mengd religiøse skrifter, og vi kjenner han alle så vel

Husorkesteret på Hognestad ca. 1923. Eivind Hognestad med cello. Frå v.: borna Ola, Bothild, Steinar og Gunnar Hognestad.
* Herborg Kverneland.

som gjendiktar av vakre salmer frå tysk og engelsk: «Leid milde ljøs», «Fager kveldsol smiler» og «Det hev ei rosa sprunge». Peter Hognestad var samtalepartnar og rettleiar for Arne Garborg i religiøse spørsmål, og på bakgrunn av dette, skal ein ikkje undra seg over bisp Peters bitre og sorgfulle utbrot då Garborg i 1906 gav ut «Jesus Messias»: «Eg minnest inkje eg hev

lese nokor Bok som hev gjort meg so vondt!»⁴⁾

Den yngste av dei tre, Hans, (1868–1947), var lærar og klokkar på Nærbø, ein krumtapp i song og musikkliv der i ei årrekkje. Han er den einaste av dei tre eg har møtt personleg. Både i åndelege, men og praktiske saker, som bordlån til Knudaheio og matforsyningar i ny og ne, var Hognestadkarane og Arne

Garborg knytte til kvarandre med sterke band, det kjem tydeleg fram i gamle brev og Garborgs forfattarskap. I Knudaheibrev kan vi lesa den fine skildringa av då desse vennene, Arne Garborg, Eivind og Hans, går på vitjing til Nærlandsgardane.

I landskapet der mine utvalde gitar og menn gjekk, sprang og pilte rundt i ei svunnen tid og var grensesprengjarar, hareg prøvd å fylgja dei og gjera dei levande. Kjernen i deira samband med Arne Garborg, meiner eg må vera at dei alle hadde ein brennande kunnskaps- trong og at dei søkte næring for den. I si tid sa Garborg: «Folk kunne i det heile mykje før!» Når eg tenkjer på dei utvalde, tykkjer eg det er rett å sanna desse orda.

Og mens pc-ane flimrar og bassane dundrar frå ungdomsbilar i rask forflytting, skal vi senda beundrande og venlege tankar til alle dei rundt rekna 150 år gamle gutane med dei handskrivne blada og dei gamle felene.

Noter

1. Garborg, Arne: Torkel Mauland Minne. I *Syn og Segn* 1923
2. Garborg, Arne O.F.: brev til Eivind Hognestad 1935
3. Garborg, Arne: Knudaheibrev, kap. 13
4. Garborg, Arne: Dagbok 7.10.06